

Posudek
na disertační práci Mgr. Petra Šimáka
Specifika ruské fenomenologie
a její význam pro interpretaci literárního textu (Praha 2015)

Disertační práce Mgr. P. Šimáka směřuje k tématu, které rozhodně nepatří k jednoduchým a k natolik již teoreticky zpracovaným a zejména ne k prakticky ověřeným, že by autor práce vstupoval na pevnou půdu a mohl spíše sumarizovat a třídit poznatky jiných. Oscilace mezi filozofií, estetikou, literární teorií a praxí interpretace konkrétního literárního textu vytváří rámec, ve kterém je možno sledovat autorovo zaujaté pátrání po tom, jak konzistentně uchopit teoretická východiska a sloučit je s interpretační praxí, a to v dialogu s tradiční literární vědou a školskou praxí, které podle jeho názoru nejsou právy především procesu jevení situovanosti předmětů textu, neboť ji příliš překrývají apriorními, mnohdy příliš zobecnujícími a text na pozadí pozornosti odsouvajícími konstatováními. Toto silné vnitřní zaujetí Mgr. Šimáka je sympatické, je však podle mého názoru současně i jednou z překážek k tomu, aby bez jistého apriorního negativního postoje sledoval silné a slabší stránky jiných než fenomenologicky orientovaných přístupů.

Práce je značně obsáhlá a po stanovení základních východisek, kde stojí podle našeho názoru za zvláštní pozornost především pasáž o bytnění řeči, podává obsáhlý přehled o vývoji fenomenologického nazírání na literární dílo a jeho interpretaci – zvláštní medailonky tu pak mají jak F. Nietzsche, tak další koryfeje evropské fenomenologie, zejména pak M. Heidegger, R. Ingarden, E. Husserl a H. G. Gadamer, stejně jako fenomenologie české (mj. M. Jankovič, P. Blažiček, M. Červenka, Z. Mathauser). Od nich přechází k tomu, co název práce inzeruje jako těžiště, totiž k ruským fenomenologům. Upozorňuje, že oproti jiným měli ruští fenomenologové podstatně ztíženější pozice především kvůli masivnímu ovlivnění jejich života i badatelských podmínek ideologií sovětského státu. Přesto tuto pasáž práce autor velmi dobře zvládá a vyzvedává práce především pak práce Špetovy, Bachtinovy a Golosovkerovy. V této části práce oceňuji autorův rozhled, snahu o kritický přístup, opírání se o primární texty, schopnost nalézat sekundární zdroje i propojovat evropské, české a ruské fenomenologické tradice se současností. Pátá kapitola práce nazvaná Fenomenologická interpretace se pak stává syntézou, v níž Mgr. Šimák shrnuje získané poznatky a především objasňuje svůj přístup k základním pojmovým kategoriím, s nimiž je třeba při fenomenologickém přístupu k literárnímu textu pracovat – zejména k předmětnosti, situovanosti a času, resp. spojení času a prostoru. V samém závěru práce pak nalézáme příklady dílčí fenomenologické interpretace děl J. Čepa a E. Hemingwaye (obě díla pak nalezneme v originálním znění v příloze práce). Potud ke struktuře práce jako takové – jak vidět, je ruská fenomenologická „škola“ vnímána v evropském kontextu, neizolovaně, se zvláštním zřením k českému prostředí. Autor rozhodně osvědčil znalost rozsáhlého primárního i sekundárního materiálu i schopnost kriticky posoudit některé postuláty jednotlivých fenomenologů – už jen to si zaslouží uznání.

Kapitola věnovaná fenomenologické interpretaci textu umělecké literatury je autorovým pokusem sjednocovat podněty získané studiem spíše teoreticky až filozoficky orienta-

ných primárních textů do reálně uplatnitelných postupů. Přirozeně se tak musel vyrovnat s některými překážkami – s nejednotností a neustáleností pojmosloví u samotných fenomenologů i se snahou pojmy charakterizovat, specifikovat, ale i překážky spojené s vymezením textů, na něž lze vůbec fenomenologickou interpretaci uplatnit (příklady z umělecké literatury, s nimiž pracuje, se např. zdají upřednostňovat epiku před lyrikou, a to i vzhledem k výrazné roli přisuzované času a prostoru), stejně jako s tím, nakolik a jak lze využívat poznatků jiných směrů (např. formalismu či strukturalismu), ale i s tím, nakolik je možné a vhodné brát v úvahu nejen čtenáře a text, ale i autora interpretovaných textů. V této pasáži práce už se zdá být zřejmé, že autor naráží na to, co sám ostatně verbis expressis konstatuje (s. 206), že ani velcí teoretikové fenomenologické interpretace nedospěli k tomu, aby teoretické postuláty dokázali v plné míře uplatnit v praxi interpretace a prokázali tak jejich platnost i využitelnost. I on sám konstatuje povrchní zpracování této části své práce (s. 206), v níž několikrát jen naznačí, jak by bylo možno postupovat, přičemž se vždy věnuje jen dílčí pasáži, obrazu – a následně konstatuje, že další možnosti jsou tak obsáhlé, že je mohl jen zčásti naznačit (např. s. 239). I v oněch krátkých náznacích však je vnímatelná autorova intenzivní snaha proniknout do nitra textu, do jím sdělované, abych použil jeho terminologii, situovanosti i do sdělovaného významu pro interpretátora. To vše je třeba považovat za klady práce.

Z mého pohledu má text kromě nesporných kladů i některá místa, v nichž pociťuji pochybnosti o odůvodněnosti a argumentační doloženosti toho, co text práce uvádí. Z onoho velkého zaujetí pro fenomenologický přístup k textu dochází k výrazné polemice s „literární vědou“, takže především v úvodu (ale i dále) práce nabývám pocit paušalizovaného apriorního odsudku – až postupně je ostrost polemiky s „literární vědou“ oslabována a teprve v závěru práce nacházím letmo zmíněný důvod, který je zřejmě základním argumentem autora – „klasická“ literární věda hodnotící dílo *a posteriori*, tedy až po seznámení se s jeho celkem, je pro něho svými postupy (a tedy i soudy) protikladná bezprostřednímu jevení se smyslu v samotném průběhu ještě nedokončeného procesu čtení/interpretace (zajímavé by v takém případě ovšem bylo, zda, případně pak jak, by se se jeho přístup změnil, pokud by pojednal situaci, v níž se i se i v případě důsledně fenomenologické interpretace bude čtenář k dílu jako celku či jeho pasážím vracet, bude-li tedy objevovat předmětnosti již objevené v jejich komplexní, završené situovanosti).

Podobných (pro mne) ne zřetelně argumentovaných, případně nejasně vymezených tezí či tvrzení nacházím v práci více. Jedním z takových bodů je pro mne užívání pojmu „svět“, kdy se jedná někdy o objektivně existující svět, jindy o svět literárního díla, jindy zase o vnitřní svět čtenáře, což je ne vždy jasně určeno. Např. na s. 229 není zřetelné, jaký svět text označuje, jestliže nestojí proti nějakému okolnímu světu, tj. jestliže z něho (podle nás aktem výběru, který koná autor textu) nic nereprezentuje. Znamená to, že jakákoli podobnost s reálným světem je vyloučena? Jaký svět tedy odhaluje, k čemu se může vztahovat interpretace – k naprosto novému imaginárnímu světu? Není také odůvodněno, jak se pak rozumějící výkon čtenáře může stát součástí textu (tamtéž), a to zvláště tehdy, pokud by text byl chápán jako *fait accompli* – završený, konečný, předkládaný různým čtenářům v téže podobě?

Fascinace průběhem čtení/interpretace literárního díla pak podle mne vede k nedostatečně pojednané otázce místa a úlohy autora uměleckého textu určeného k interpretaci – nakolik je to autor/spisovatel, kdo volí (ať již vědomě či nevědomě), co a jak do textu

včlení? Jestliže minimálně na jednom místě autor práce připouští, že spisovatel hraje se čtenářem hru (s. 252), pak je nutno vzít v úvahu, že i předmětnosti, i situovanost, i čas a prostor, i jazyk, i dynamika, symbolika atd. jsou v (epickém) textu dány a přetvářeny v narativ nikoli jen samy sebou a o sobě; subjektivní „pohled“ autora je pak ještě výraznější v lyrice.

Jen obtížně se mi čtou pasáže, ve kterých je v podstatě paušálně odmítán „psychologismus“ – ačkoli vlastně nikde v textu není vyjasněno, co přesně se jím míní. Už jen pojmy smyslu a významu přece implikují psýchu čtenáře, který se ve světě (životním i literárního díla) orientuje a vyznává vždy na základě aktualizované minulé zkušenosti (a zdaleka ne jen vlastní). Samo jevení se smyslu, jak s ním autor pracuje, je tak s „psychologickým aparátem“ jedince bezprostředně spjato, zvláště pak v případech, kdy ono jevení se má charakter „ozvláštnění“ (sice opomíjený, ale z formalistického rejstříku jistě použitelný pojem pro mnohokrát zdůrazněné odlišení „pragmatického“, utilitárního, profánního atd. zacházení s věcmi a jejich jiné podání/objevování prostřednictvím uměleckého textu). Zajímavé v tomto ohledu je retenzně-protenzní pojetí času – člověk jinak existovat nemůže, nemůže dokonce ani jinak myslet a poznávat, neboť na základě minulé zkušenosti (vědomé či nevědomé, ale i podvědomé) přistupuje k čemukoliv nově se mu jevícímu. Platí to i pro poznatky z oblasti literární historie či teorie (ale i pro poznatky filozofické, psychologické atd.) – i ony jsou mimotextovými poznatky, které nám umožňují vnímat přicházející impulsy textu jako čímkoli nové či již známé. Jestliže tedy autor práce vyslovuje přání interpretace bez mimotextových poznatků (s. 254), pak se obávám, že něco takového není možné, neboť právě narozený jedinec, který snad by odpovídal takovým maximalistickým požadavkům, není schopen vnímat text; i každodenní zkušenost je přece mimotextovým poznatkem – precizní formulace by takové nedopatření snad opravila. Estetický prvek (estetická funkce) spjatý/vyvolaný s oním „jevením jinak“ pak zůstává v práci sice konstatován, nikoli ovšem objasněn ve svém vzniku, objevení se, ve své „indukci“ v recipujícím subjektu – obávám se, že vnímání něčeho (předmětnosti?, situovanosti?) jako estetického není pro všechny čtenáře vázáno na stejné fenomény a jejich jevení se. Spjato je s tím i uvádění pojmu „vnitřní forma“ – jedná se přece o neindividuální mentální konstrukt, tedy něco vázaného na psychické založení, dispozice člověka-čtenáře (byť na úrovni nikoli plně vědomé, jazykem/pojmově uchopitelné).

Další otázkou je pro mne to, jakým postupem se z věci stává předmětnost – narativ obsahuje informace o mnoha věcech, které při interpretaci nehrají roli, neboť nejsou nositeli významu hodného zvláštního zřetele (z hlediska situovanosti, z hlediska vytváření smyslu ani z hlediska dění smyslu textu – příklad: stává se z oněch dvou piv, která si aktéři objednávají v Hemingwayově povídce, předmětnost?).

Podobných otázek lze položit mnohem více – není však mou ctižádostí lovit autora práce na formulačních či argumentačních nejasnostech či nepřesnostech. Ukazuje se však, že cesta od v mnohém (pojmově i postupy) neustálené teorie k praxi bude ještě dlouhá a že samo velké zaujetí i oprávněné (a mnou sdílené) prosazování textu jako základního východiska při poznávání literárního díla ještě neznamená úspěšné završení takového úsilí.

Vzhledem k náročnosti textu na formulační přesnost očekával bych velmi pečlivou redakci textu – množství chyb (včetně „hrubých“ – viz např. s. 17 – Máchovi skladby, 141 – osobnosti ... nenavštěvovali, 159 – se ...dochovali texty, 257 – ztěží, 263 – bílý sloni; jinak

např. 20, 28, 52, 97, 142, 179 aj.) svědčí zřejmě o tom, že se autor práce dostal při dokončování práce do časového stresu.

Přes všechny moje výtky pramenící minimálně z jisté části z toho, že považuji někdy komplikované vyjadřování i jednoduchých skutečností za nevýhodu práce, oceňuji odvahu autora práce pojednat takto složité a objemné téma a pozitivně hodnotím jeho snahu kriticky přistoupit k pracím významných fenomenologů, prosazovat vlastní názor a pokusit se teoretické postuláty využít při dílčích interpretačních pokusech (byť ne z ruské literatury). Ostatně – dobré práce by měly provokovat, vzbuzovat polemiku, nutit k zamyšlení nad „osvědčenými pravdami“, což posuzovaná práce plní opravdu svědomitě.

Konstatuji, že předložená práce Mgr. Petra Šimáka splňuje požadavky kladené na disertační práci a doporučuji ji k obhajobě.

V Brně 15. 11. 2015

Doc. PhDr. Josef Dohnal, CSc.